

რუსუდან ზექალაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
თბილისი

rusudan.zekalashvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: სამედიცინო ტერმინოლოგია, მასდარი, სიტყვა-
წარმოება, ერთსიტყვიანი ტერმინები, შესიტყვება ტერმინად

ნაზმნარი არსებითი სახელი ქართულ სამედიცინო ტერმინოლოგიაში

შესავალი

გავრცელებულია აზრი, რომ სპეციალურ ტერმინოლოგიურ ქვესისტემებში ზმნები, რომლებიც აღნიშნავენ „პროცესებს, მოქმედებებს, მდგომარეობებს, მიმართებებს რეალურ სამყაროში“, ნაკლებადაა განხილული და შესწავლილი, ხოლო „მათი ტერმინოლოგიური სტატუსი დიდხანს იყო საკამათო“ (Kazarina 2018:122-123). რაც შეეხება ნაზმნარ არსებით სახელებს (ანუ საწყისებს), ფიქრობენ, რომ სამეცნიერო და ტექნიკურ ტერმინოლოგიაში ისინი საერთოდ არ გამოიყენება ან შედარებით იშვიათად, თუმცა ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში მასდარები საკმაოდ გავრცელებულია, უფრო მეტადაც კი, ვიდრე სხვა ენებში.

რა უნდა იყოს ამის მიზეზი? ჩვენი აზრით, ძირითადი ისაა, რომ ქართულ ენაში არ გვაქვს ინდოევროპული ენების მსგავსი ინფინიტივი. ნაზმნარი სახელი უმეტესად *მეორეულია* (გარდა, ე. წ. პირველადი საწყისებისა), *ინფინიტივი* არ არსებობს და *ნაზმნარი სახელი* მისგან განსხვავებულია (ამის შესახებ იხ. ზექალაშვილი 2009: 40-44).

2. ნაზმნარი სახელი და ევროპული ენების ინფინიტივი

2.1. მასდარი და ინფინიტივი

ქართულში მასდარი, მართალია, ზოგჯერ ასრულებს ევროპული ენების ინფინიტივის მსგავს ფუნქციას, მაგრამ ის არსებითი სახელია და არა ზმნის ამოსავალი ფორმა, მას ზმნური ნიშნები თითქმის დაკარგული აქვს და ადვილად იქცევა ტერმინად. მაგ.: შევადართო

გერმანული სამედიცინო ტერმინი die Verdauung („მონელება“), რომელიც ზმნური ფუძისგან -ung სუფიქსით ნაწარმოები არსებითი სახელია; რაც შეეხება das Verdauen-ს, გაარსებითებული ინფინიტივია, ხოლო verdauen – ინფინიტივი, რომელიც თითქმის არ გამოიყენება ტერმინად. ქართულში ორივე შემთხვევაში ერთი და იგივე სიტყვა გამოიყენება – ნაზმნარი არსებითი სახელი „მონელება“.

უამრავი ასეთი მაგალითი მოიძებნება ქართულსა და ევროპულ (რუსულ, გერმანულ, ინგლისურ თუ სხვა) ენებში: ქართული მასდარის ეკვივალენტად გამოდის ორი (ან სამი) ლექსიკური ერთეული: ერთი მხრივ, ინფინიტივი (ზმნის განუსაზღვრელი ფორმა) და, მეორე მხრივ, ნაზმნარი სახელი.

სქემა №1ა – ქართული მასდარის გადმოტანა უცხოურ ენებზე¹

ქართულად	რუსულად	გერმანულად	ინგლისურად
ავრა (<აივრის, აივრება)	прививать	impfen	to vaccinate, to inject
ავრა	прививка	(die) Impfung	vaccination, injection, immunization
ბოდვა (<ბოდავს სიციხის დროს)	бредить	im Fieber sprechen	to be delirious (with fever)
ბოდვა	бред	der Fieberwahn, das Delirium	delirium
გამოფიტვა (<გამოფიტება)	истощаться	sich erschöpfen	to deplete, to exhaust
გამოფიტვა (ან არაქათის გამოცლა, დაუძლოურება)	истощение	die Erschöpfung	exhaustion, prostration

¹ ტერმინთა სათარგმნად მოვიშველიეთ შემდეგი ლექსიკონები: ქართ.-ინგლ. ლექსიკონი 2020; გერმ.-რუს. ლექსიკონი და ინგლ.-გერმ. ლექსიკონი (იხ. ლიტერატურის სია).

გაცივება (<i><გაცივდება></i>)	простудиться	sich erkälten	to constipate
გაცივება	простуда	die Erkältung	cold, chill
გულისრევა (<i><გული ერევა></i>)	тошнит	übel sein, erbrechen	to vomit
გულისრევა	тошнота	die Übelkeit, der Breachreiz	vomiting

სქემა №1ბ ქართული მასდარის გადმოტანა უცხოურ ენებზე

ქართულად	რუსულად	გერმანულად	ინგლისურად
გულისცემა (<i><გული უცემს></i>)	сердце бьется	das Herz klopft (schlägt)	the heart beats
გულისცემა	сердцебиение	das Herzklopfen	palpitation
დაავადება (<i><დაავადდება></i>)	заболеть	erkranken (an D)	to sicken
დაავადება	заболевание	die Erkrankung	disease, illness
დაბჟენა (<i><დააბჟენს></i>), და- პლომბება (<i><დაპლომბება></i>)	пломбировать	plombieren, füllen	to fill (up) a tooth
დაბჟენა, დაპლომბება	пломбирование	die Plombierung, die Füllung	plugging
მოწამვლა (<i><იწამლება></i>)	отравиться	sich vergiften	to poison oneself
მოწამვლა	отравление	die Vergiftung	poisoning
ოფლიანობა (<i><ოფლიანობს></i>)	потеть	schwitzen	to sweat

ოფლიანობა	потение	das Schwitzen	perspiration
(კუჭის) აშლა (<კუჭი ეშლება)// აშლილობა	расстройство желудка	die Magenverstimmung, die Verdauungsstörung, der Durchfall	dyspepsy
ქავილი (<ეჭავება)	чесаться, зудеть	jucken	to itch
ქავილი	зуд	das Jucken, der Juckreiz	itching, itchiness

სქემა №1გ ქართული მასდარის გადმოტანა უცხოურ ენებზე

ქართულად	რუსულად	გერმანულად	ინგლისურად
ღებინება (<აღებინებს)	рвать	erbrechen	to vomit
ღებინება	рвота	das Erbrechen	vomiting
წვა (<ეწვის)	жечь	brennen	to burn
წვა	жжение	das Brennen	burning
ხველა (<ახველებს)	кашлять	husten	to cough
ხველა	кашель	der Husten	cough, coughing
ხველა (ბატონები) –	коклюш	der Keuchhusten	pertussis
ხვრინვა (<ხვრინავს)	храпеть	schnarchen	to snore
ხვრინვა	храп	das Schnarchen	snoring
ხროტინი (<ხროტინებს), ხიხინი (<ახიხინებს)	хрипеть	röcheln	to rattle
ხროტინი, ხიხინი	хрип	das Röcheln	(death) rattle

ჩამოთვლილთაგან განვიხილოთ ორი ლექსიკური ერთეული: ხველა და ხველება. ხველას ორგვარი მნიშვნელობა აქვს: ის დაავადების სიმპტომის სახელია და შენარჩუნებული აქვს ზმნური თვისებები;

შდრ. *ხველა* (ამბობენ *ხველებასაც*). მაგ.: „ბრონქიტის ძირითადი სიმპტომებია: *ხველა*, ნახველი (ზოგჯერ ნახველის გარეშეც), სისუსტე, დაღლილობა“. <https://vidal.ge/health/bronqiti-da-misi-formebi>. შდრ. „ბევრია, ვისაც სურდო, ცემინება, *ხველება* გაციებისა და ვირუსის სიმპტომები ჰგონია“. <https://www.mshoblebi.ge/article/10704-rogor-gavarchiot-surdo-da-bronkiti-alergiisgan-rchevebi-alergolog-imunolog-nino-lomizisgan/>. *ხველა* ბავშვთა ინფექციური დაავადების სახელიცაა, მაგრამ მას ამატებენ სიტყვას „ბატონები“ (სამედიცინო ენაზე ესაა „ყივანახველა“). ამ შემთხვევაში ლექსიკური ერთეული *გაარსებებულა* და მხოლოდ სამედიცინო ტერმინია. მედიცინაში გამოიყოფა *ხველის* სახეობებიც: მშრალი *ხველა*, სველი *ხველა*, შემაწუხებელი *ხველა*, სისხლიანი *ხველა*, ხრინწიანი *ხველა* და სხვ.

შეიძლება დავასახელოთ ასევე სამედიცინო ტერმინი *ანთება*. მისი, როგორც ტერმინის, სემანტიკა განსხვავდება ნაზმნარი სახელის მნიშვნელობისაგან (*ანთებს*, *აინთება* ზმნებისგან ნაწარმოები; მაგ., რამისთვის ცეცხლის მოკიდება, ქურის ანთება და სხვ.).

მედიცინაში *ანთება* (ლათ. Ammatio, რუს. Воспаление, ინგლ. Inflammation, გერმ. die Entzündung) აღნიშნავს „ორგანიზმის დამცველობით რეაქციას სხვადასხვა პათოგენური გამღიზიანებლების მიმართ. ქსოვილის ან ორგანოს დაზიანების ადგილას ვლინდება სისხლის მიმოქცევის დარღვევა, რასაც თან ახლავს ქსოვილების დისტროფია“ (გოგიჩაძე ლექსიკონი, 2009). ჩამოვთვლით *ანთების* ზოგიერთ სახეს ინტერნაციონალურ სინონიმურ დუბლეტებთან ერთად:

სქემა №2 სხვადასხვა ტიპის *ანთება* და შესატყვისი თარგმანები

ქართულად	ლათინურად	რუსულად	გერმანულად	ინგლისურად
<i>აპენდიციტი</i> – ბრმა ნაწლავის ანთება	appendicitis	аппендицит	die Blinddarm-entzündung	appendicitis
<i>ბრონქიტი</i> – ბრონქების ანთება	bronchitis	бронхит	die Bronchitis, Entzündung der Schleimhaut in den Bronchien	bronchitis
<i>გინგივიტი</i> – ღრძილე-	gingivitis	гингивит	die Gingivitis, die Entzündung des	gingivitis

ბის ანთება			Zahnfleisches	
გლოსიტი – ენის ანთება	glossitis	глоссит	die Glossitis, Zungenentzündung	glossitis
ოფთალმიტი – თვალის ანთება	ophthalmitis	офтальмит, Воспаление глаза	die Augenentzündung	ophthalmitis, eye inflammation
პნევმონია – ფილტვების ანთება	pneumoniae	пневмония	die Lungenentzündung	pneumonie
ტონზილიტი – ნუშურა ჯირკვლების ანთება	tonsillitis	тонзиллит	die Mandelentzündung	tonsillitis
ქოლეცისტიტი – ნაღვლის ბუშტის ანთება	cholecystitis	холецистит	die Cholezystitis, die Gallenblasentzündung	cholecystitis

2.2. მასდარი მრავლობით რიცხვში

სპეციალურ ლიტერატურაში ხაზგასმულია, რომ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში ნაზმნარი არსებითი სახელის თავისებურებაა მისი გამოყენების შესაძლებლობა მრავლობით რიცხვში: „მასდარი სამეცნიერო ენაში ადვილად იკეთებს მრავლობითი რიცხვის ფორმას. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ სალიტერატურო ქართულში ამგვარი მოვლენა უკავშირდება მხოლოდ იმ მასდართ, რომელთაც ზმნური ნიშნები დაუკარგავთ, წარმოდგენილი ვითარება ამ ფუნქციური სტილის თავისებურებად უნდა მივიჩნიოთ, ვინაიდან აქ მრავლობითი ეწარმოება იმგვარ მასდართაც, რომელთა ზმნური ნიშნები ცოცხლად შეიგრძნობა“ (კვარაცხელია 1990:85-86). მსგავსი მაგალითები დადასტურდა სამედიცინო ლიტერატურაშიც, თუმცა შედარებით იშვიათად: დაჩრდილვები, ცხელებები, შიშები, შუილები, შეგუებები, შეტევები, ხუთვები და სხვ. გამოიყოფა პათოლოგიური *ცხელებები*; *შიშების* სხვადასხვა სახეობა: ბუნებრივი და პათოლოგიური *შიშები*, ბიოლოგიური, სოციალური, ეგზისტენციალური, ბავშვთა და მოზრდილ-

თა შიშები; <https://dendroni.ge/statiebi/article/59344-shishi-da-fsiqikuri-janmrtheloba>; არსებობს გულის პათოლოგიური *შუილები*; სულის *ხუთვები*; პანიკური *შეტევები*...

დავასახელებთ მრავლობით რიცხვში გამოყენებულ ორიოდ მასდარს სამედიცინო ტექსტებიდან: „ფილტვის ქსოვილში გამოვლენილი *დაჩრდილვები* დაიყოფა ორ კატეგორიად: მცირე და დიდი ზომის *დაჩრდილვები*“. <https://matsne.gov.ge/ka/document/view/54430?publication=0> „სისხლის უმცირესი *შეგუბებები* წარმოიქმნება სისხლძარღვებში, თუმცა ორგანიზმი მათ შლის“ <https://rchevebi.com/index.php?newsid=22605> და სხვ.

2.3. ახალ ტერმინთა წარმოება მასდარებისგან

გაარსებითებული ნაზმნარი არსებითი სახელისაგან ზოგჯერ დერივაციული საშუალებებით იწარმოება ახალი ტერმინებიც (უმეტესად ზედსართავი სახელები), თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ ასეთი სიტყვაწარმოება ძალზე გავრცელებულია: ანთება > ანთებითი. მაგ., *ანთებითი* პროცესი, კანის *ანთებითი* რეაქცია, ჯირკვლების *ანთებითი* ხასიათის დაზიანება, *ანთებითი* არაგადამდები დაავადება, *ანთებითი* ადგილი, *ანთებითი* ჰიპერემია;

ანთება > *ანთებადი*: ანთებადი (ადგილი, არე);

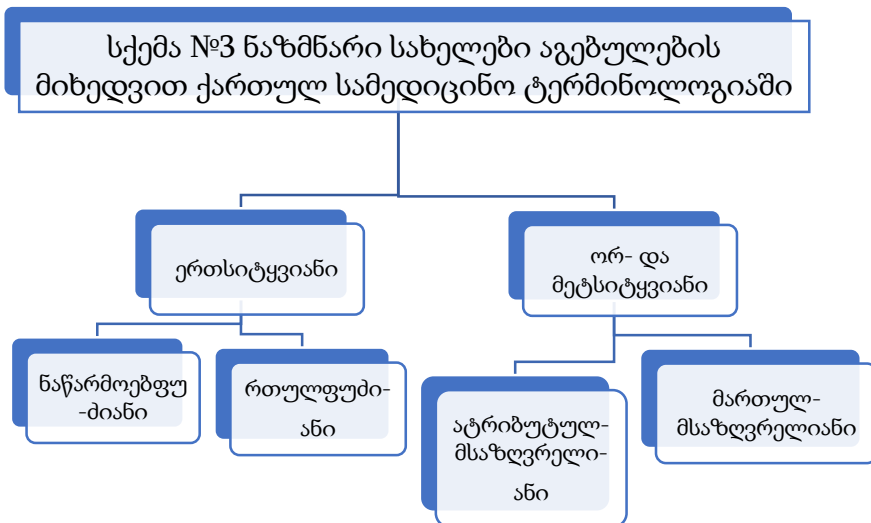
(*დაავადების*) *შებრუნება*: შებრუნებითი ტიფი;

(*დასნეზოვნების*) *განმეორება*: განმეორებითი დასნეზოვნება და ა. შ.

3. ქართული სამედიცინო ტერმინ-მასდარების აგებულება

ქართულ სამედიცინო ტერმინებში გამოყენებული მასდარები შესაძლებელია დავაჯგუფოთ *აგებულების* მიხედვით¹ (სამედიცინო ტერმინოლოგიაში მასდარების ფორმებისა და გამოყენების შესახებ იხ. ზეკალაშვილი 2005:91-93).

¹ ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის სიტყვაწარმოების შესახებ იხ. ღამბაშიძე 1987.

ერთსიტყვიანი მასდარები არის *ნაწარმოებფუძიანი* და *რთულფუძიანი* (ფუძეგაორკეცებული და ნაირფუძიანი).

ორ- და მეტსიტყვიანი ტერმინები შესიტყვებია.

ეს ლექსიკური ერთეულები, ჩვეულებრივ, გამოიყენება სალიტერატურო ენაშიც, რადგან წმინდა ტერმინოლოგიური მნიშვნელობა მხოლოდ ზოგიერთ მათგანს აქვს. ამას გარდა, ისიც პირობითია, როცა გამოვყოფთ ერთსიტყვიან მასდარებს. ხშირად ისინი ტერმინოლოგიურ შესიტყვებებში დასტურდება.

3.1. ერთსიტყვიანი მასდარები

აქ შედის ე. წ. *პირველადი* საწყისები, უმეტესად სიმპტომების სახელები.

-*ინ*-სუფიქსიანი: ბოყ-ინ-ი, ქოშ-ინ-ი, სლოკ-ინ-ი, ხიხ-ინ-ი, ხროტ-ინ-ი...

-*ილ*-სუფიქსიანი: ქავ-ილ-ი, (ყურებში) შუ-ილ-ი, წივ-ილ-ი...

-*იალ*-დაბოლოებიანი: (გულის) ფრიალი

3.2. ერთსიტყვიანი ნაწარმოებფუძიანი ნაზმნარი სახელები

ქართულ სამედიცინო ტერმინოლოგიაში გამოყენებულია ნაზმნარი არსებითი სახელების ყველა წარმოება:

ა- სუფიქსიანი (მათ შორის: ე. წ. ნარჩანი, ოძიანი, ოლიანი), თუმცა შედარებით იშვიათად: თრთ-ოლ-ა, ჟრჟ-ოლ-ა... გახდ-ომ-ა, კრთ-ომ-ა...

ერთსიტყვიანი მასდარები: შიში, ბოდვა, გუდვა, კრუნჩხვა, სუნ-თქვა... ჩამოთვლილი ერთეულებიც ნაწარმოებია: -ა-სუფიქსიანი, რომლის წინ დგას -ავ თემის ნიშნის ნაშთი -ვ. ამათგან ბევრი ფორმა უზმნისწინაა: ბოდ-ავს > ბოდ-ვ-ა, გუდ-ავს > გუდ-ვ-ა, კრუნჩხ-ავ-ს (იკრუნჩხება) > კრუნჩხ-ვ-ა, სუნთქ-ავ-ს > სუნთქ-ვ-ა, ძმარ-ავ-ს > ძმარ-ვ-ა, ჭინთ-ავ-ს*/იჭინთ-ებ-ა > ჭინთ-ვ-ა, ხუთავ-ს*/(სული) ეხუთ-ებ-ა > (სულის) ხუთ-ვ-ა... ჭარბობს ზმნისწინიანი ფორმები: აქერც-ვ-ლ-ა, გადა-ნერგ-ვ-ა, გადმო-კარკ-ვ-ლ-ა, გამო-ჟონ-ვ-ა, გამო-რეცხ-ვ-ა, გა-თხიერ-ებ-ა, და-ჭიმ-ვ-ა, თუმცა ამჯერად ჩვენ არ შევჩერდებით მას-დარ-ტერმინებში ზმნისწინების სემანტიკურ ნიუანსებზე, რადგან ვფიქრობთ, ეს ცალკე შესწავლის საკითხია (მაგ.: ამო-ხველ-ებ-ა, ამო-სახს-ვ-რ-ა, გა-რბილება, გა-ორება, გა-ორკაპება, გა-ლბობა, გან-ტვირ-თვა, გან-მუხტვა, გან-შტოება, გადა-ციება, გადა-ხარშვა, მო-თესვა, და-ტოტიანება, და-სენიან-ებ-ა, შე-შუპ-ებ-ა...).

3.3. თემის ნიშნები ტერმინ-მასდარებში

გამოყენებულია -ებ, -ობ, -ავ, -ამ თემის ნიშნები, რომელთაც ემატება -ა სუფიქსი:

-ებ + ა: ა-გზნ-ებ-ა//აღ-გზნ-ებ-ა, ალაგ-ებ-ა, აჩქარ-ებ-ა, გა-თხელ-ებ-ა, გა-კორძ-ებ-ა, გა-რბილ-ებ-ა, გა-რქოვან-ებ-ა, გა-ძვალ-ებ-ა, ზმორ-ებ-ა, მო-ლოგინ-ებ-ა, მო-ნელ-ებ-ა, შე-ვიწრო-ებ-ა, შე-ხორც-ებ-ა, ცი-ებ-ა, ცხელ-ებ-ა...

-ობ + ა: გამო-შრ-ობ-ა, მშობიარ-ობ-ა...

-ავ + ა > ვ + ა (იხ. ჩამონათვალი წინა მონაკვეთში).

-ამ + ა > მ + ა: (ენის) და-ბ-მ-ა...

ფუძედრეკადი ზმნებისგან ნაწარმოები: ამო-გლეჯ-ა, გამო-ფხეკ-ა, და-ბჟენ-ა, შე-წყვეტ-ა, მო-წყვეტ-ა (ძუძუდან)...

3.4. ერთსიტყვიანი რთულფუძიანი მასდარები

ა) ე. წ. პირველადი მასდარები:

ფუძეგაორკეცებული: ბუტბუტი, დუდლუნი, კანკალი, ხამხამი...

საწყისისგან ნაწარმოები ზედსართავი სახელია: კანკალი > კანკალა (დამბლა).

იშვიათად დასტურდება ორცნებიანი (ნაირფუძიანი) კომპოზიტიც: ციებ-ცხელება...

ბ) ერთსიტყვიანი ნაირფუძიანი მასდარ-კომპოზიტები

როთულფუძიან სიტყვებში პირველი კომპონენტი *არსებითი სახელია*, მეორე კი – *ნაზმნარი სახელი*: აირცვლა (აირ + ცვლა), გულყრა (გულ + ყრა: გულს შემოეყრება), გულძმარვა (პიროზისი), თავბრუსხვევა, თბოწარმოება, თიაქარკვეთა, პირღებინება, სისხლდენა, სისხლხველება, ცრემლდენა, ყელჭირვება...

3.5. ორ- და მეტსიტყვიანი ტერმინები (ტერმინოლოგიური შესიტყვებები)

ა) ატრიბუტულმსაზღვრელიანი შესიტყვებები (მასდარი მეორე კომპონენტი): ატრიბუტად გამოყენებულია მარტივი ან ნაწარმოები ზედსართავი სახელი, მათგან ნაწილი უცხოური წარმოშობისაა:

-*ურ (ულ)* სუფიქსიანი უცხოფუძიანი ზედსართავი სახელის შესიტყველი: ემოციური ბოდვა, ატაქსიური სიარული, ისტერიული სიარული...

ბ) ქართულფუძიანი და ქართულსუფიქსიანი მასდარები:

-*ოვან*: ცხიმოვანი გადაგვარება, წერტილოვანი ქავილი...

-*ოვ(ა)ნ+ურ*: ხელოვნური მოთესვა...

-*ით*: თრთოლვითი სუნთქვა...

-*ებრ-აფიქსიდიანი*: იხვისებრი სიარული...

გ) მართულმსაზღვრელიანი შესიტყვებები:

ტერმინოლოგიურ შესიტყვებებში ეს სახეობა ყველაზე გავრცელებულია: არტერიის შევიწროება, გაზების დაგროვება, გაზების ცვლა (შდრ. აირცვლა), გულის აჩქარება, გულის შენელება, გულის შეტევა, ელენთის გასკდომა, ენის დაბმა, ვენების გაგანიერება, კუჭის აშლა, მზის დაკვრა, მუცლის შებერვა, ნაწლავების გადაგრეხა, ნაწლავის გამოვარდნა, ნივთიერებათა ცვლა, სასულის გაორკაპება, საშვილოსნოს გამოვარდნა, საჭმლის მონელება, სისხლის გადასხმა, სისხლის

გათხელება, სისხლის გაწყალება, სისხლის შედედება, სისხლის ჩაქცევა, ცილების ცვლა...

დ) სამსიტყვიანი შესიტყვებები:

ამათგან პირველი კომპონენტი შეიძლება იყოს როგორც ატრიბუტული, ისე მართული მსაზღვრელი: მინისებრი სხეულის შემღვრევა, საშვილოსნოს ყელის გახევა, საჭმლის მონელების დარღვევა, სისხლის შედედების დარღვევა და სხვ.

4. ერთსიტყვიანი უცხოური ტერმინები მასდარის ფუნქციით

4.1. -ცია, -ირება/-იზება სუფიქსიანი ტერმინები

სამედიცინო ტერმინოლოგიაში ისევე, როგორც ნებისმიერი სამეცნიერო-ტექნიკური დარგის ლექსიკაში, ძალიან გავრცელებულია -ცია სუფიქსიანი (ლათ. -tio, რუსული -ция) ნასესხები ტერმინები. მათ ზოგჯერ აქვთ -ირება/-იზება-სუფიქსიანი¹ სინონიმური დუბლეტებიც (მართალია, სამედიცინო სფეროში -ცია სუფიქსიანი ფორმები ჭარბობს, მაგრამ მაინც გვხვდება -ირება/-იზება-სუფიქსიანი სიტყვაწარმოებითი დუბლეტები). *изирова(ть)/-изова(ть)/-ирова(ть)* სუფიქსები რუსულ ენაში მიიჩნევა გერმანული *-isieren* ზმნური სუფიქსის რუსიფიცირებულ ვარიანტად (თავის მხრივ, ის ფრანგული სუფიქსია *-iser*) და მე-19 საუკუნიდან გამოიყენება. ქართულ ენაში როგორც -ცია, ისე -იზება/-ირება სუფიქსები რუსულის გზითაა შემოსული შესაბამის ტერმინთან ერთად.

-ირ+ება: ბალზამირება, დოზირება, სინთეზირება, სტენტირება, სტიმულირება, შუნტირება...

-იზ+ება-ზე დაბოლოებული უცხოური სიტყვებია: სტერილიზება, ნეიტრალიზება, იმუნიზება... (გვხვდება გაქართულებული ვარიანტებიც: გასტერილება, განეიტრალება...).

მაგ.: *აკლიმატიზაცია* – „ადამიანის, ცხოველის ან მცენარის შეგუება ახალ კლიმატურ (ეკოლოგიურ) პირობებთან“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009). უცხო სიტყვათა ლექსიკონში აკლიმატიზაციის სინონი-

¹ ამ ტერმინებს რუსულში აქვს სუფიქსები *-ირ/-იზ ან -იზ+ირ + -овать*: бальзамировать, дозировать, синтезировать, стентировать, стимулировать, шунтировать, стерилизовать, нейтрализовать, иммунизировать...

მად დასახელებულია აკლიმატიზება“. <http://www.nplg.gov.ge/publishers/foreign/index.php?do=view&id=1064>

გენერალიზაცია – „ავადმყოფობის ან მისი გამომწვევი აგენტის ერთი რომელიმე კერიდან მთელ ორგანიზმს ან ორგანოში გავრცელება; ავადმყოფობის გართულება“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009). მედიცინაში არ დადასტურდა *გენერალიზება*, სამაგიეროდ გამოყენებულია მისგან ნაწარმოები მიმღეობა: „*გენერალიზებული* შფოთვითი აშლილობა ხასიათდება სხვადასხვა საქმიანობასთან ან მოვლენასთან დაკავშირებით მოჭარბებული, ჩვეულებრივ, ყოველდღიური ნერვიულობით და ღელვით, რაც, სულ მცირე, 6 თვე გრძელდება“. <https://merki.mkurnali.ge/sections/961/generalizebuli-shpotviti-ashliloba/>

გენერაცია – „წინა თაობების ინდივიდების ყველა უშუალო შთამომავალი. ერთი პოპულაციის ან ჯგუფის შთამომავლობა“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009).

გენერირება - დამკვიდრებულია განსხვავებული სემანტიკით, თუმცა ინგლისურ-ქართულ ბიოლოგიურ ლექსიკონში generation სიტყვის განმარტებისას ერთ-ერთ სინონიმადაა მიჩნეული: 1. გენერაცია, თაობა; 2. გამრავლება, რეპროდუქცია; 3. რისამე გენერირება, წარმოქმნა (ინგლ-ქართ. ბიოლ. ლექსიკონი).

დეგაზაცია – „მომწამლავ ნივთიერებათა მოცილება ტანსაცმლის, სურსათის, იარაღისა და საბრძოლო ტექნიკისაგან, აგრეთვე მოწამლული ადგილის გაწმენდა, გაუსნებოვნება“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009; აბაშიძე, ლექსიკონი 1973).

დეგაზირება – „წინასწარი დამუშავების ფორმა, რომლის დროსაც კატალიზატორს ვაკუუმში აცხელებენ ადსორბირებული ან გახსნილი აირის მოსაცილებლად“ (ქიმიის ლექსიკონი).

დეგრადაცია – „1. რაიმე თვისების თანდათანობითი გაუარესება (მაგ., ფსიქიკური დეგრადაცია). 2. ცხოველებისა და მცენარეების მორფოლოგიური და ფუნქციური მაჩვენებლების გამარტივება არსებობის პირობების შეცვლის გამო“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009). რაც შეეხება *დეგრადირება* ფორმას, ის არ დადასტურდა სამედიცინო ტექსტებში.

დეგენერაცია – „1. ორგანოთა ან ქსოვილთა სტრუქტურის გამარტივება ონტოგენეზში... 2. ცალკეულ ორგანოთა ან სისტემების რედუქცია ფილოგენეზის პროცესში. 3. ქსოვილის ან ორგანოს სტრუქტურული შედგენილობის ცვლილება, რომლის დროსაც ქვეითდება მათი

სიცოცხლისუნარიანობა ან უარესდება მათი ფუნქციონირება“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009).

დეგენერირება – ფიზიკის ტერმინია. მაგ., „დეგენერირება მაშინ ხდება, როცა ნაწილაკებს შორის მანძილი გარკვეულ ზღვარს მიაღწევს“ <http://astronet.ge>

იმუნიზაცია – „ხელოვნური ან ბუნებრივი იმუნიტეტის შექმნა ინფექციური დაავადებების პროფილაქტიკის მიზნით (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009). *იმუნიზება* უცხო სიტყვათა ლექსიკონში დასახელებულია იმუნიზაციის სინონიმად.

სტერილიზაცია – „1. მიკროორგანიზმების მოსპობა გამოხარშვით, ფილტრაციით, ქიმიურ ნივთიერებათა ზემოქმედებით (რძის სტერილიზაცია, შპრიცის სტერილიზაცია). 2. ადამიანისა და ცხოველების განაყოფიერების უნარის მოსპობა ოპერაციის საშუალებით ან რადიოაქტიური დასხივებით“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009). უცხო სიტყვათა ლექსიკონში *სტერილიზება* დასახელებულია სტერილიზაციის სინონიმად.

ზოგჯერ გვხვდება *უზმნისწინო* წარმოებაც მხოლოდ რთული სუფიქსის, *-ორ+ება-*ს, გამოყენებით: ბალონირება, სექვენირება, სტენტირება, შუნტირება და სხვ.

მაგ.: „კუჭის ბალონირება 30-წუთიანი ენდოსკოპიური პროცედურაა, რომელიც ჭარბი წონის მოშორების უახლესი მეთოდია“ <https://nlife.ge/full-article/kuchis-balonireba-gatavisufldi-charbi-wonisgan/31772>

„სრული გენომის *სექვენირება* (WGS) წარმოადგენს მეთოდს, რომლის საშუალებითაც ხდება ადამიანის დნმ-ის მთლიანი თანმიმდევრობის როგორც ცილების მაკოდირებელი, ასევე არამაკოდირებელი – „მდუმარე“ რეგიონების შესწავლა“ <https://kromos.ge/ka/genome/>

„კორონარული *სტენტირება* (ანგიოპლასტიკა) არის პროცედურა, რომელიც გამოიყენება დახშული ან შევიწროებული კორონარული არტერიების სანათურის გაფართოების მიზნით“ <https://www.new-hospitals.ge/ka/services/koronaruli-stentireba-angioplastika/>

„თუ დაბლოკილი სისხლძარღვის გამტარობის აღდგენა სხვა გზით შეუძლებელია, ავადმყოფის გადარჩენის ერთადერთი გზა *შუნტირება*ა“ <https://www.aversi.ge/ka/cnobar/2076/shuntireba-damatebiti-gza-gulis-gadasarchenad>

-ირება სუფიქსი გამოიყენება ქართულ ენაში უცხო სიტყვებისგან მასდარების წარმოების დროს, ხშირად იშველიებენ და- ზმნის-

წინსაგ, თუმცა ზოგჯერ -იზება/-ირება-სუფიქსების გარეშე იწარმოება ტერმინი (მაგ.: დატამპონება, დაცეტრიფუგება...). ასეა ნაწარმოები, ჩვეულებრივ, გაქართულებული უცხოურძირიანი ბევრი სხვა სიტყვა: დაფორმატება, დაპროგრამება, დაპროექტება, კონსულტირება... (შდრ. კომპიუტერულ სლენგში: დალაიკება, დაპოსტვა, დასინვა, დაიგნორება და სხვ.).

4.2. -ინგ-სუფიქსიანი ტერმინები

ამ ბოლო დროს მომრავლდა ინგლისურიდან ნასესხები *-ინგ* სუფიქსიანი ტერმინები, რასაც ხელს უწყობს ახალი ტერმინების შემოტანა ინგლისურიდან და სამედიცინო ლიტერატურის ინტენსიური თარგმნა.

-ინგ: დოპინგი, ინბრიდინგი, მონიტორინგი, პროცესინგი, სკრინინგი, ჰომინგი და სხვ.

დოპინგი – (ინგლ. doping ნარკოტიკის მიღება) „ფარმაკოლოგიური საშუალებები, რომლებიც დროებით ასტიმულირებენ ორგანიზმის ფიზიკურ და ფსიქიკურ ძალებს“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009).

ინბრიდინგი – (ინგლ. inbreeding; inbred „სისხლისმიერ ნათესაობაში მყოფი მშობლებისაგან დაბადებული) ახლონათესაურ კავშირში მყოფი ინდივიდების შეჯვარება“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009).

სკრინინგი – (ინგლ. screening გადარჩევა, ამორჩევა) „ავადმყოფების გადარჩევის მეთოდი პათოლოგიური პროცესის გამოვლენის მიზნით“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009).

სპლაისინგი – (ინგლ. splice-დან – რაიმეს ბოლოების შეერთება ან შეწყვეტა) „რნმ-ის მოლეკულებიდან გარკვეული ნუკლეოტიდური თანმიმდევრობების ამოჭრისა და რნმ-ის პროცესინგის დროს უფრო „მომწიფებულ“ მოლეკულაში შენახული თანმიმდევრობების შეკავშირების პროცესი“ <https://ka.wikipedia.org/wiki>

ჰომინგი (ინგლ. homing; home სახლი) – „მოვლენა, რაც ახასიათებს გადანერგილი ძვლის ტვინის უჯრედებს“ (გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009).

დასკვნა

დასახელებული მაგალითების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ მასდარი ქართულ სამედიცინო ტერმინოლოგიაში საკმაოდ გა-

ვრცელებულია და ხშირად აღნიშნავს დაავადებათა სიმპტომებს, სამკურნალო პროცედურებს ან მეთოდებს (იშვიათად – თვით დაავადებებს).

ქართულ სამედიცინო ტექსტებში მასდარ-ტერმინები ზოგჯერ გამოყენებულია მრავლობით რიცხვში, რაც ტერმინად ქცევის დამახასიათებელ ნიშნად მიიჩნევა.

დადასტურებულია ნაზმნარი სახელების თითქმის ყველა წარმოება; აგებულების მიხედვით გამოიყოფა როგორც ერთ-, ისე ორსიტყვიანი ტერმინ-შესიტყვებები (თუმცა ერთსიტყვიანი ტერმინებიც ხშირად შედის შესიტყვებათა შემადგენლობაში).

ერთსიტყვიანებში არსებობს ნაწარმოებ- და რთულფუძიანები (მათ შორის – ფუძეგაორკეცებულები), *ორსიტყვიანებში* – ატრიბუტულ- და მართულმსაზღვრელიანები.

რაც შეეხება სიტყვათა წარმომავლობას, ჭარბობს ქართულფუძიანი მასდარები, ინტერნაციონალური ტერმინების ქართული სინონიმური დუბლეტები; იმატა -ინგ,-ცია, -იზ+ება/-ირ+ება სუფიქსებიანმა სიტყვებმა, ასევე უცხოურ ფუძეზე ქართული ზმნისწინებისა და თემის ნიშნების დართვით ნაწარმოებმა ტერმინებმა.

ლიტერატურა

ზექალაშვილი 2005 – რუსუდან ზექალაშვილი, ქართული ენა და სამედიცინო ტერმინოლოგიის საკითხები (რედ.: ლ. კინწურაშვილი, მ. შავდია), თბილისი.

ზექალაშვილი 2009 – რუსუდან ზექალაშვილი, ინფინიტივის გადმოცემის საშუალებები ქართულში: აკადემიკოს სერგი ჯიქიას დაბადების 110 წლისთავისადმი მიძღვნილ რესპუბლიკურ სამეცნიერო კონფერენციაზე წაკითხული მოხსენებები, თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“, გვ. 40-44.

Kazarina 2018 – Kazarina Svetlana Georgievna, On Advantages of a Verbal Word as a Special Nomination (By the Example of Medical Terminology): Philological Sciences. Issues of Theory and Practice, №12(90), Tambov: Gramota, 122-126. ISSN 1997-2911.
<https://doi.org/10.30853/filnauki.2018-12-1.25>

კვარაცხელია 1990 – გუჩა კვარაცხელია, ქართული ენის ფუნქციური სტილისტიკა, თბილისი: თსუ გამომცემლობა.

დამბაშიძე 1987 – როგნედა დამბაშიძე, ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბილისი: გამომცემლობა „მეცნიერება“.

ლექსიკონები

აბაშიძე, ლექსიკონი 1973 – სიმონ აბაშიძე, ლადო აბაშიძე, რუსულ-ლათინურ-ქართული სამედიცინო განმარტებითი ლექსიკონი = Русско-латинско-грузинский медицинский толковый словарь (რედ. თ. გონიაშვილი), თბილისი: გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“.

გოგიჩაძე, ლექსიკონი 2009 – გ. გოგიჩაძე, ა. გედენიძე, ჯ. ჭუმბურიძე, სამედიცინო ტერმინოლოგიის ქართულ-ინგლისურ-რუსულ-ლათინური განმარტებითი ლექსიკონი (რედ.: ნოდარ ჭიჭინაძე, ალექსანდრე ქორელი), თბილისი: გამომცემლობა „მერიდიანი“.

გერმ.-რუს. ლექსიკონი – Gesundheitswörterbuch Deutsch-Russisch – Немецко-русский словарь элементарных медицинских терминов. https://www.orthodiakonia.de/wp-content/uploads/Slovar_Ru-De.pdf

ინგლ-ერმ. ლექსიკონი – English-German and Multilingual Dictionary. <https://www.dict.cc/>

ინგლ-ქართ. ბიოლ. ლექსიკონი – <https://bio.dict.ge/ka>

ქართ.-ინგლ. ლექსიკონი 2020 – მედიცინის ტერმინთა ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი (მედიცინა, ბიოქიმია, გენეტიკა, პარაზიტოლოგია), დელტას მთარგმნელობითი ჯგუფი (6000 ტერმინი).

<https://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/359033/1/MedicinisTerminataQartulInglisuriLeqsikoni.pdf>

ქიმიის ლექსიკონი – <https://chemistry.ge/dictionary/view>

ინტერნეტრესურსები

<https://ka.wikipedia.org/wiki>

<https://vidal.ge/health/bronqiti-da-misi-formebi>

<https://www.mshoblebi.ge/article/10704-rogor-gavarchiot-surdo-da-bronkiti-alergiisan-rchevebi-alergolog-imunolog-nino-lomizisgan/>

<https://dendroni.ge/statiebi/article/59344-shishi-da-fsiqikuri-janmrtheloba>

<https://matsne.gov.ge/ka/document/view/54430?publication=0>

<https://rchevebi.com/index.php?newsid=22605>

<http://www.nplg.gov.ge/publishers/foreign/index.php?do=view&id=1064>

<https://merki.mkurnali.ge/sections/961/generalizebuli-shpotviti-ashliloba/>

<http://astronet.ge>
<https://nlife.ge/full-article/kuchis-balonireba-gatavisufldi-charbi-wonisgan/31772>
<https://kromos.ge/ka/genome/>
<https://www.newhospitals.ge/ka/services/koronaruli-stentireba-angioplastika/>
<https://www.aversi.ge/ka/cnobar/2076/shuntireba-damatebiti-gza-gulis-gadasarchenad>

Rusudan Zekalashvili

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi

rusudan.zekalashvili@tsu.ge

Keywords: Medical Terminology, Verbal Noun (Masdar), Derivation, single-word terms, complex-stem terms

The Place of Verbal Nouns in Georgian Medical Terminology

Summary

Georgian does not have two different forms – infinitives and verbal nouns. However, it is more inclined to function as a noun.

Verbal nouns are used quite frequently in Georgian, especially as medical terms, but many tend to lose verbal features and are converted into nouns. For example, *anteba* ‘inflammation’ as a medical term has a broader meaning, namely, as inflammation of several parts of the human body. The medical term with this word: *filt'vebis anteba* ‘pneumonia’ or ‘lung inflammation’ is frequently used too, but this can more easily be replaced by Latinate words such as *p'nevmonia* and many others (*naghvlis busht'is anteba* or *koletsist'it'i* ‘inflammation of the gallbladder’ or ‘cholecystitis’). In addition, new terms are derived from it: *antebiti daavadeba* (*p'rotsesi*, *tsvlileba*) – ‘inflammatory disease’ (‘process’, ‘change’), *antebadi* (*midamo*, *ksovili...*) ‘inflammatory area’ (‘tissue’), etc.

Semantical differentiation can also take place; for example, *khvela* is the verbal noun 'coughing', *khveleba* 'cough', 'having cough' – denoting a symptom of disease, and *khvela-bat'onebi* (= *q'ivanakhvela*) – in the meaning of the certain infection, 'chin cough' or 'pertussis'. In these words, and several others, like *boq'ini* 'belch(ing)', *slok'ini* – 'hiccups', some kinds of reactions as symptoms of illnesses.

We can group some verbal nouns among the medical terms according to their structure – such as single-word terms (consisting of one word only with a derived stem and compound ones), and terminological collocations. In compound words, the first component is mostly a noun, and the second is a verbal noun. Examples of complex-stem terms are *airtsvla* 'gas exchange', *siskhlkhveleba* 'hemoptysis', *p'irghebineba* 'vomit'... In complex root words, a noun is the first word, and the second word is a verbal noun, for example, terms with attribute-determining – *emotsiuri bodva* 'emotional delirium'; terms with genitive-determining: *siskhlis shededeba* 'blood thickening', *venebis gaganiereba* 'varicose veins'...

In Georgian medical terminology, almost all kinds of verbal nouns, having gone through some processes, are used – with the help of the suffixes *-a*, *-il*, *-in* (such as *koshini* 'anhelation', 'dyspnea', *kavili* 'itchiness', 'itching'...). In terms of their origin, most of the suffixes are of Georgian provenance. However, some are of foreign origin: *-iz+eba//ir+eba*: *st'erilizeba* 'sterilize', *neit'ralizeba* 'neutralize', *dozireba* 'dosage', 'dose'. The terms, on the aforementioned types, have their synonyms with the suffix *-tsia*: *neit'ralizatsia* 'neutralization', and several others.

In some cases, a Georgian preverb is added directly onto foreign stems; hence, we have foreign medical terms with Georgian preverbs and so-called thematic markers.